

SERBEST BÖLGELER VE EGE SERBEST BÖLGESİ: BİR DURUM DEĞERLENDİRMESİ

H. Tamer HAVA^(*)

ÖZET

Ülkenin belirli bir bölgesinde kurulan, dış ticarete uygulanan mevzuat ve kısıtlamaların kısmen ya da tamamen geçersiz sayıldığı serbest bölgeler, son yıllarda dünya ticaret hacminde oldukça önemli bir yer tutmaya başlamıştır.

Ülkemizde 1980'li yıllara kadar serbest bölge kurma çalışmalarında bulunulmuş, ancak başarılı olunamamıştır. 1985 yılında çıkarılan kanunla 13 adet serbest bölge kurulmuştur.

Yüksek teknolojiye dayalı yatırımları çekebilmek amacıyla faaliyete geçirilen Ege Serbest Bölgesi, Gaziemir-İzmir'de kurulmuştur. Kurucu-işletici ESBAŞ olup, alt yapı finansmanının yüzde 96,4'ü yabancı sermayeye aittir. Tam olarak faaliyete geçtiğinde bir milyar dolarlık ticaret hacmine ve 36.000 kişilik istihdama sahip olacak olan bu bölgede, şimdiye kadar 3.550 kişi istihdam edilmiş ve 1.429.659.000 dolarlık ticaret hacmi gerçekleştirilmiştir.

1.Giriş

Bugünün sanayileşmiş ülkeleri tarafından sanayileşme süreci içinde korumacı önlemleri alarak dünya ticaretini geliştirme yönünde sarfedilen çabalar, serbest bölge uygulamasını ortaya çıkarmıştır. Oldukça uzun bir geçmişe sahip olan serbest bölgeler, son yıllarda dünya ticaret hacminde oldukça önemli bir yer tutmaya başlamış ve giderek daha çok önem kazanmıştır.

Ev sahibi ülkeye ithalat ve ihracatı kolaylaştırma, istihdam yaratma, teknoloji transferi, sanayileşme vb. gibi avantajlar sağladığından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde serbest bölge kurma çalışmaları yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanmıştır. Nitekim bugün dünyada ABD, Almanya, Arjantin, Brezilya, Bulgaristan, İngiltere, İspanya, Çin, Güney Kore, Endonezya, Macaristan, Romanya, Hindistan, Mısır, Ürdün ve İran gibi ülkelerin de aralarında bulunduğu toplam 105 ülkede 850'nin üzerinde serbest bölge faaliyet göstermektedir (WEPZA, May-1997).

İhracata yönelik sanayileşme politikasını benimseyen ve uygulayan gelişmekte olan ülkeler, serbest bölgeleri bu politikanın bir aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu ülkelerden birisi olan ülkemizde de yaklaşık on yıldır aynı uygulamalara yer verilmiş ve 13 adet serbest bölge kurulmuştur.

^(*) Dr., Hava Kuvvetleri Komutanlığı

Çalışmanın birinci bölümünde, serbest bölgelerle ilgili kuramsal ve genel bilgi verilmiş, ikinci bölümde ise Türkiye'de serbest bölgelere yönelik yapılan çalışmalara ve sonuçlarına değinilmiş, üçüncü ve son bölümde de, Ege Serbest Bölgesi'nin faaliyete geçişinden itibaren gelişimiyle birlikte, diğer serbest bölgeler içindeki konumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.Serbest Bölgeler Hakkında

Ülkenin belirli bir bölgesinde, dış ticarete uygulanan mevzuat ve kısıtlamaların kısmen ya da tamamen geçersiz sayılması (İTO, 1983: 9) şeklinde geniş anlamda tanımlayabileceğimiz serbest bölge, değişik kişi ve kesimler tarafından farklı şekillerde de tarif edilmektedir.

Örneğin; bir ülkenin ulusal egemenlik sınırları içinde kalan, ancak gümrük sınırlarının kapsamında olmayan ve devlet müdahalesinin asgari düzeyde olduğu, ticari/sınai işlevlerin yerine getirildiği özel amaçlı bir uygulama alanı (Balkır, 1993: 3) olarak da tanımlanmıştır.

Serbest bölgelerin nitelikleri ise UNCTAD tarafından şu şekilde belirtilmiştir (Erdoğan, 1985: 6). Serbest bölgeler, bir uluslararası liman ya da havalimanı yakınında kurulurlar. Bunlar, o devletin gümrük alanından özel amaçlarla ayrılan bir bölge niteliğindedir. Buraya mallar gümrük işlemine tabi tutulmadan getirilebildiği gibi, ithalatı yapılan mallar depolanabilir, çeşitli işlemlerden geçirilebilir ve üretimde kullanılabilir. Ayrıca, söz konusu mallar gümrük sınırları içine girmediği sürece gümrük vergisi ödenmesine gerek yoktur.

Kuruluşunda genellikle; serbest bölgenin kurulduğu ülkenin dış ticaret hacmini genişletmek, döviz gelirlerini artırmak, istihdam düzeyini yükseltmek, ithalat ve ihracatın kolay yapılabilmesini sağlamak, teknoloji transferini sağlayarak ülke sanayiini canlandırmak, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek ve teknik yeteneğe sahip insangücü yetiştirmek gibi amaçlar güdüdür.

Ancak yabancı sermayeyi ülkeye çekmek sanıldığı kadar kolay değildir. Öncelikle yabancı yatırımcı için en önemli koşul, yatırım yapacağı ülkenin politik ve ekonomik istikrarıdır. Politik bakımdan yabancı sermaye, millileştirme veya kamulaştırma konusunda son derece hassas olup güvence aramaktadır. Ayrıca yatırım yapılacak olan ülkedeki politik istikrarsızlık, belirsizlik yaratacağından olumsuz karar alma sürecine katkıda bulunacaktır. Ekonomik bakımdan da öncelikle istikrar arayan yabancı sermayeyi enflasyon, faiz oranlarının yüksek oluşu, talebin kısılması gibi önlemler ve serbest piyasa ekonomisinin etkin işlemeyişi olumsuz yönde etkileyecektir.

Sınırları kesin olarak belirlenen serbest bölgeler, ait olduğu ülkenin siyasi sınırları içinde olmaları nedeniyle siyasal yönden bağımsız değildirler. Kaldı ki bu bölgeler hükümet, mahalli idare, kurumlar, kanunla kurulmuş olan tüzel kişiler ve özel kişiler tarafından yönetilmektedir. Ancak bölge içinde mevcut yasalar, gümrük mevzuatı ve dış ticaret rejimi kısmen ya da tamamen geçersizdir.

Faaliyet alanları genel olarak depolama, ambalajlama, tasnif, yükleme, boşaltma, montaj, demontaj, bankacılık, sigortacılık, mimarlık, mühendislik, müşavirlik, acentalık, komisyonculuk ve kiralama ile çeşitli araçların bakım-onarımları gibi endüstriyel faaliyetlerle hizmetleri kapsamaktadır.

Serbest bölgeleri kesin çizgilerle birbirlerinden ayırmak mümkün olmamakla beraber, aynı isim altında kurulmuş olsalar bile faaliyet kollarına göre değişik türlere ayrılırlar. Buna göre serbest bölgeleri sınıflandırmada iki ayrı kriter kullanılmaktadır. Birincisi, bu bölgelerde yapılan faaliyetlerin ticari veya üretim yönlü olduğudur. Üretim yönlü faaliyetleri içeren serbest bölgeler genellikle gelişmekte olan ülkelerde kurulmakta, diğer taraftan gelişmiş ülkelerde ise ticari yönlü faaliyetleri içeren serbest bölgeler bulunmaktadır. İkinci kriter, bu bölgelerde yapılan faaliyetlerin ihraç veya ithal yönlü olup olmamasıyla ilgilidir. (Erkan-Tatlıdil, 1990: 3) Yine de serbest bölgeleri çeşitlerine ayıracak olursak aşağıdaki gibi olabilecektir.

A) Serbest Ticaret Bölgesi: Çoğunlukla bir liman veya havalimanı civarında kurulan serbest ticaretin yapılmasına izin verilmiş depolama, sergileme, mal üzerinde işlem yapma, ambalajlama, karıştırma, sınıflama, markalama, etiketleme, birleştirme ve yeniden yükleme gibi işlemlerin yapıldığı bölgelerdir. (Alpar, 1985: 14) **B) Serbest Üretim Bölgesi:** 1960'lı yıllardan itibaren Güney Kore, Tayvan, Malezya, Brezilya, Endonezya, Çin Halk Cumhuriyeti ve Sri Lanka'da daha yoğun olarak kurulan ve gümrüksüz giriş, vergi muafiyeti veya ayrıcalıkların tanındığı, yabancı müteşebbislere de açık olan ihraç yönlü hafif imalat sanayi ve montajın yapılabildiği bölgelerdir. (DPT, Ekim-1985: 2) **C) Serbest Bankacılık ve Sigortacılık Bölgesi:** Her türlü vergiden muaf, munzam karşılıkları çok düşük veya hiç olmayan, sermaye denetiminde esnek, sermaye ile mevduat arasındaki ilişkilerin kurala bağlı olmadığı bölgelerdir. **D) Antrepo:** Geçici bir süre için gümrük vergisinden muaf ve gümrük idaresinin denetimi altında olmak üzere, yabancı kaynaklı malların konulduğu kapalı yerlerdir. **E) Serbest Çevre:** Yerel tüketime yönelik olarak ithalatın gümrüksüz olarak gerçekleştirildiği yerlerdir. **F) Gümrüksüz Satış Mağazaları:** Genellikle havalimanlarında kurulan içki, sigara, çeşitli değerli malların perakende olarak satıldığı yerlerdir. (Erdoğan, 1985: 65-67) **G) Maquildorlar (ikiz fabrikalar):** Uygulaması şimdiye kadar yalnızca Meksika'da yapılan, ABD - Meksika sınırında kurularak ABD'de imal edilmiş

parçaları gümrüksüz olarak ithal edip, sonra da bu parçaları monte ederek ihraç edilmesi - genellikle ABD'ye - şeklinde ifade edebileceğimiz fabrikalardır (Güner, 1995: 9).

3. Türkiye'de Serbest Bölge Çalışmaları

Ülkemizde serbest bölge çalışmalarına Cumhuriyetin ilk yıllarında başlanmıştır. 1927 yılında çıkarılan "Serbest Mıntıka Kanunu" bu konuda çıkarılmış ilk kanun ve atılan ilk adımdır. Bu kanun kapsamında hükümete, İstanbul sınırları içinde veya etrafında serbest bölge kurabilme yetkisi verilmiştir. Verilen yetki doğrultusunda Ford Motor Şirketi'ne 1929 yılında otomobil, kamyon ve traktör montajı yapmak üzere İstanbul Tophane'de bir yer verilmiş, ancak kurulmuş olan fabrika bir süre sonra kapatılınca ilk serbest bölge denemesi başarıya ulaşamamıştır (DPT, Temmuz-1985: 2). Bu denemenin ardından 1946 yılına kadar geçen sürede her hangi bir serbest bölge çalışması yapılmamıştır.

1946 yılında şark halı, kilim ve kürklerinin ihracının yapılabilmesi amacıyla bir kanun çıkartılmış olup, bu girişimden de istenilen sonuç elde edilememiştir. 1953 yılında "Serbest Bölgeler Kanunu" ve bu kanuna işlerlik sağlayacak "Serbest Bölge Nizamnamesi" 1956 yılında kabul edilmiştir. Bunun sonucunda İskenderun Limanı'nda bir serbest bölge kurulmuş, fakat başarılı olunamadığından kapatılmıştır. Bu denemeden sonra, 1960'lı yılların ortalarından itibaren yeniden serbest bölgelerin düzenlenmesine ilişkin birkaç girişimde bulunulmuşsa da neticeye ulaşılamamıştır (Balkır, 1993: 5-6). Yapılan girişimlerin başarıya ulaşamaması ve ilerleme kaydedilememesi, Türkiye'nin o yıllardaki ticari yapısının ve sanayileşmesinin serbest bölge faaliyetlerini yeterince destekleyecek kadar gelişmiş olmamasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç elde edilemeyen yukarıdaki girişimler dışında serbest bölge kavramı uzun yıllar adeta unutulmuş ve ciddi adımlar atılmamıştır. 24 Ocak Kararları çerçevesinde uygulanmaya başlanan ihracata yönelik sanayileşme politikası serbest bölge kavramını yeniden gündeme getirmiş, bu konuda ciddi adımlar atılmaya başlanmış ve çalışmalara hız verilmiştir.

Serbest Bölgeler Teşkilatı, Başbakanlığa bağlı bir "Genel Müdürlük" olarak 3.11.1983'te 151 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurulmuş ve 1984 yılında 223 sayılı KHK kapsamında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'na Başkanlık olarak bağlanmıştır. Daha sonra 436 sayılı KHK ile 1991 yılında yine "Genel Müdürlük" olarak Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmış, ancak 1994 yılında çıkarılan 534 Sayılı KHK ile bu Müsteşarlığın Dış Ticaret ve Hazine Müsteşarlıkları olarak ikiye ayrılmasıyla Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. (Serbest Bölgeler Mevzuatı, Aralık-1996) Serbest Bölgeler

Teşkilatı'nın kuruluşundan bu makale yazıya dökülene dek (Ekim-1998) ülkemizin çeşitli yerlerinde 13 adet serbest bölge kurulmuş, Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile dört adet serbest bölgenin yer ve sınırları tesbit edilmiş, ayrıca dört adet de henüz faaliyete geçmemiş önemli serbest bölgeler proje aşamasına getirilmiştir.

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 1985 yılında yürürlüğe girişinden itibaren faaliyete geçen serbest bölgeler; Mersin (1987), Antalya (1987), Ege (1990), İstanbul-Atatürk Havalimanı (1990), Trabzon (1992), İstanbul - Deri (1995), Erzurum'da kurulan Doğu Anadolu (1995), Mardin (1995), İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler (1997), İstanbul - Trakya (Çatalca) (6.3.1998), İzmir - Menemen Deri Serbest Bölgesi (12.3.1998), Samsun (20.3.1998) ve Rize (26.4.1998)'dir. Ayrıca Bakanlar Kurulu Kararı ile yer ve sınırları tespit edilen, ancak henüz faaliyete geçmemiş serbest bölgeler ise; Adana - Yumurtalık (29.2.1992 tarih ve 92/2797 sayılı BKK), Trakya (Çorlu) (16.10.1996 tarih ve 96/9108 sayılı BKK), Kayseri (11.6.1997 tarih ve 97/9524 sayılı BKK) ve Gaziantep (7.7.1998 tarih ve 98/11368 sayılı BKK)'tir. Diğer taraftan proje aşamasındaki önemli serbest bölgeler de; Kocaeli (Protokol imza tarihi 19.8.1998), Bursa, Şanlıurfa ve Denizli'den^(*) oluşmaktadır.

4. Ege Serbest Bölgesi ve Günümüzdeki Durum

Bu bölge, 3.9.1990 tarihinde yüksek teknolojiye dayalı yatırımları çekebilmek amacıyla faaliyete geçirilmiştir. Brüt 2.2 km²'lik devlet arazisi üzerinde kurulmuş ve Adnan Menderes Havalimanı'na 4 km, İzmir Limanı'na da 14 km'lik mesafededir. Öncesinde kurulan Mersin ve Antalya serbest bölgelerinden en önemli farkı, alt yapı finansmanının yüzde 96.4'ü yabancı sermayeye ait olan kurucu - işletici ESBAŞ (Ege Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş.) tarafından sağlanmasıdır. Yap-İşlet-Devret Modeline^(**) göre bölgenin tüm alt yapısını ve gerekli tüm üst yapılanmasını inşa edip bölgeyi 99 yıllığına işletecek olan ESBAŞ; İzmir Ticaret Odası, Ege Bölgesi Sanayi Odası, İzmir Özel İdare Müdürlüğü, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve EAC International Inc. şirketlerinin ortaklığından oluşmaktadır (Güner, 1995: 214).

(*) Bu bilgiler DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nden temin edilmiştir.

(**) Dünyada ve Türkiye'de uygulaması yeni olan bu modelin amacı; bir ülkede temel alt yapı yatırımlarının yapılmasında, özel kesime açılmak ve yabancı sermayenin katkısını sağlamaktır. Devletin büyük elektrik santralleri, barajlar, hava alanları, metrolar, bazı karayollarının yapımı vb. gibi projelerin bütçe kaynaklarından karşılanması büyük bir mali yük doğurabileceğinden Yap- İşlet- Devret Modeli (Build-Operate-Transfer Model) buna bir çözüm olarak düşünülmüştür. İlgili projenin gerçekleştirilmesi için bir uluslararası konsorsiyum ile yerli şirketin ortak yatırım projesi (joint venture) oluşturulur. Yatırımın gerçekleştirilmesi karşılığında ev sahibi ülke kurulan tesiste üretilen mal ve hizmetleri belirli fiyatlar karşısında almayı taahhüt eder. Ayrıca bu tesis belirli bir süre sonra bedelsiz olarak ev sahibi ülke hükümetine devredilir. Bu model Türkiye'de 1980'li yıllardan sonra oldukça büyük bir ilgi görmüştür.

Ege Serbest Bölgesi

Ege Serbest Bölgesi tam olarak faaliyete geçtiğinde 1 milyar dolarlık ticaret hacminin, 500 milyar dolarlık üst yapı yatırımının ve 36.000 kişilik istihdamın gerçekleştirileceği belirtilmiştir. (Balkır, 1993: 10)

Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği'nin 10'ncü maddesi, serbest bölgelerde Yüksek Planlama Kurulu (Y.P.K.)'nin uygun göreceği her türlü sınai, ticari ve hizmetle ilgili faaliyetlerin yapılabileceği (Serbest Bölgeler Mevzuatı, Aralık-1996: 17) ifade edilmekte ise de, Y.P.K.'nin 14.8.1985 tarih ve 85/22 nolu Kararı ile Ege Serbest Bölgesi'nin faaliyet konuları kuruluş aşamasında şu şekilde belirlenmiştir: (Serbest Bölgeler Mevzuatı, Mart-1993: 40) Özellikle elektronik olmak üzere, optik, tıbbi elektronik, elektrikli ölçü aletleri, hesap makineleri, bilgisayar vb. gibi üretimi, imalat sanayi sektöründe yer alan faaliyetler ile yurtiçi tüketimden başka ihracata da katkısı olan her türlü tarımsal ve sınai üretim faaliyetleridir. Ayrıca ambalajlama, depolama, tasnifleme, etiketleme, tamir ve montaj işlemleri gibi ticari faaliyetlerin yanısıra bankacılık, sigortacılık, müşavirlik ve mühendislik hizmetleri gibi hizmet faaliyetleridir.

Ege Serbest Bölgesi'nde firmaların faaliyet alanlarına göre dağılımının ve bunların yerli ya da yabancı olmak üzere bütün serbest bölgelerle karşılaştırmasının yapıldığı Tablo 1 incelendiğinde, bölgenin 385 firma ile bütün serbest bölgelerde faaliyet gösteren 1.899 firmanın yaklaşık yüzde 20'sini oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, Ege Serbest Bölgesi'nin ağırlıklı olarak yerli kullanıcılar tarafından kullanıldığı ve kiralama yolunun tercih edildiği gözlenmektedir. Yabancı kullanıcılarda da kiralama yolunun daha fazla tercih edildiği görülmekte ise de, yatırım şeklinde kullanımın yerliye oranla daha yüksek olduğu açıkça görülmektedir.

Faaliyet konularına göre incelendiğinde, diğer bölgelerde olduğu gibi Ege Serbest Bölgesi'nde de alım-satım ve üretimin tercih edildiği gözlenmektedir. Ancak genel olarak serbest bölgelerde alım-satım yüzde 64 oranına sahipken Ege Serbest Bölgesi'nde bu oran yüzde 72'dir. Aynı şekilde üretim de sırasıyla yüzde 12 ve 15'dir. Söz konusu faaliyet konularının bu bölgedeki payının, bütün serbest bölgelerdeki orana göre daha fazla oluşu dikkat çekici bir durum olup, üretim bakımından bölgenin kuruluş amacını destekler niteliktedir.

Bunun paralelinde teknoloji transferine gereken önemi verdiğini geçtiğimiz yıl açılan ESBAŞ TEKNOLOJİ MERKEZİ'nin kurulmasıyla kanıtlayan Ege Serbest Bölgesi'nde yapılan üretimlerin büyük bir bölümü yüksek teknolojiye dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, 1999 yılında açılacak olan dünyanın yedinci "Hava Uzay Kampı" bölgenin teknolojik bakımdan değerini artıracaktır.

Bankacılık-sigortacılık konusunda yerli firmalar serbest bölgeleri genel düzeyde kiracı ve yatırımcı olarak kullanmakla birlikte, Ege Serbest Bölgesi'nden yalnızca kiracı olarak yararlanmaktadır. Ayrıca ülkemizde, bu alanda serbest bölgeyi kullanan tek yabancı-kiracı firma Ege Serbest Bölgesi'ndedir.

Son olarak yayımlanan ESBAŞ Bülteni'nde faaliyet gösteren firma sayısının Eylül 1998 tarihi itibarıyla 467 olduğu ve bunların 369'unun yerli, 98'inin yabancı firmadan olduğu, ayrıca bu firmalarda çalıştırılmak üzere kuruluşundan bugüne kadar 3.550 kişinin istihdam edildiği belirtilmektedir. (ESBAŞ Bülteni, Eylül-1998: 12) Bölgenin tam olarak faaliyete geçtiğinde 36.000 kişiyi istihdam edeceği planlandığına göre, hedefin henüz uzak olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Serbest Bölgeler ve Ege Serbest Bölgesi Kullanıcılarının Faaliyet Konularına Göre Dağılımı

FAALİYET KONULARI	YERLİ				YABANCI				TOPLAM			
	Kiracı		Yatırımcı		Kiracı		Yatırımcı		Kiracı		Yatırımcı	
	Genel	Ege	Genel	Ege	Genel	Ege	Genel	Ege	Genel	Ege	Genel	Ege
ALIM-SATIM	800	218	198	9	186	46	34	3	986	264	232	12
BANKACILIK- SİGORTACILI	40	9	17	0	1	1	0	0	41	10	17	0
ÜRETİM	63	21	143	18	11	9	17	9	74	30	160	27
MONTAJ- DEMONTAJ	11	7	4	1	4	2	1	0	15	9	5	1
BAKIM- ONARIM	4	3	1	0	2	2	1	1	6	5	2	1
DİĞER	94	14	216	4	27	3	24	5	121	17	240	9
TOPLAM	1,012	272	579	32	231	63	77	18	1,243	335	656	50
EGE TOPLAMI(*)	304				81				385			
BÜTÜN BÖLGELER TOPLAMI (**)	1,591				308				1,899			

(*) 31.08.1998 tarihi itibarıyla. Veriler ESBAŞ'tan elde edilmiştir.

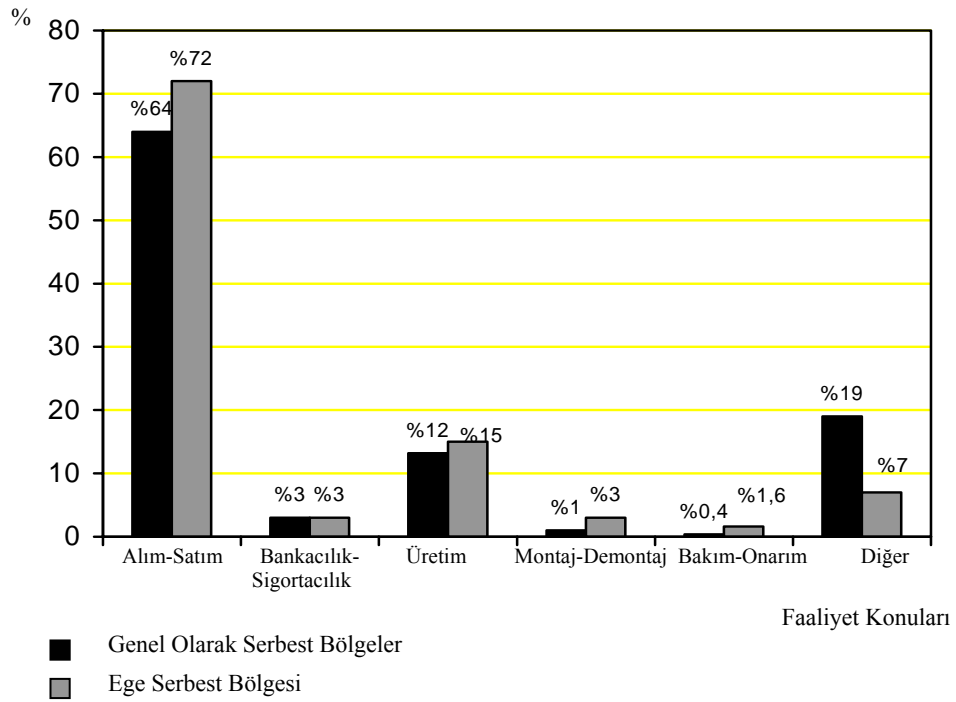
(**) 30.06.1998 tarihi itibarıyla.

Kaynak : Türkiye Serbest Bölgeleri, (Haziran-1998), DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu, Ankara, s. 7.

Ege Serbest Bölgesi

Bölgenin planlanan hedefe uzak olmasını iki ana nedene bağlayabiliriz. Birincisi, bölgeye yatırım yapacak olan yerli ve yabancı firmalara yeterli düzeyde finansman kolaylıklarının sağlanmamasıdır. Bunlar 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 6ncı maddesinde belirtilen vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerinin uygulanmayacağına dair hüküm ile yatırım ve üretim aşamalarında Bakanlar Kurulu'nun belirlediği teşviklerin dışında kalan parasal araçlardır. Örneğin; bölge içinde gerçekleştirilecek olan yatırımların belirlenecek kriterlere göre değerlendirilip uzun vadeli iç ve dış kaynaklı kredilerle desteklenmesi olabilecektir. İkincisi ise, bölgede gerçekleştirilen alt yapı hizmetlerinin, sağlanan kolaylıkların, faaliyet konuları vb. gibi özelliklerin tanıtımının yeterince yapılmasıdır. Bunun için çok sayıda toplantılar, seminerler ve hatta sempozyumlar düzenlenmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Grafik 1: Serbest Bölgeler ve Ege Serbest Bölgesi Kullanıcılarının Faaliyet Konularına Göre Oransal Dağılımı

Kaynak: Oranlar, Tablo 1'den yararlanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Ege Serbest Bölgesi'nin yıllar itibariyle ticaret hacimlerine Tablo 2'den baktığımızda, kurulduğu yıl olan 1990'ın son üç ayında 82.000 ABD doları olan ticaret hacmi toplam içinde yüzde 0.1'lik bir orana sahipken, 1991 yılında

28.124.000 ABD doları ile yüzde 6'lık orana yükselmiştir. Yükseliş trendi yıllar itibariyle sürekliliğini korumuş, nitekim 1997 yılının sonunda 1.429.659.000 ABD dolarlık ticaret hacmi gerçekleşmiş ve toplam içindeki oranı yüzde 26'ya yükselmiştir. Bu gelişim durumuna göre Ege Serbest Bölgesi Türkiye'de, Mersin Serbest Bölgesi'nden sonra ikinci öneme sahip konuma gelmiştir.

Ayrıca, 1998 yılının ilk sekiz aylık ticaret hacminin 982.053.062 ABD doları, (ESBAŞ Bülteni, Eylül-1998: 12) 1997'nin aynı döneminde ise 871.905.145 ABD doları^(*) olduğu göz önüne alınarak yaptığımız hesaplamada, geçen yıla göre yüzde 13'lük bir artış olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak aynı yıllar için ilk altı aylık gelişmeleri Tablo 2'den incelediğimizde, bu oranın yüzde 23 gibi daha yüksek bir artış oranına sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, İstanbul Atatürk Havalimanı'nın ve İstanbul - Deri Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmindeki pozitif yöndeki artışı dışında, diğer serbest bölgelerin negatif yönde artış göstermesi nedeniyle olumlu bir gelişmedir. Fakat, ilk sekiz aydaki artış yüzdesinin ilk altı aya göre düşüş göstermesi de olumsuzluk olarak değerlendirilmektedir. Bunun Mart 1998'de İzmir-Menemen Deri Serbest Bölgesi'nin faaliyete geçmesiyle ticaret hacminin bir kısmının bu bölgeye kaymasından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

5. Sonuç

Teknolojik gelişim ve değişimlerle 21'inci yüzyıla doğru hızla ilerleyen dünyamızda serbest bölgeler, ticaret hacminin giderek artan bir bölümünü oluşturmakta ve serbest bölgeye sahip olan ülkelerin diğerlerine göre elde ettiği avantajları giderek artmaktadır. Doğası gereği karlarını azami düzeye çıkarmayı hedefleyen yerli ya da yabancı firmalar bazı istisna ve muafiyetlerin bulunduğu serbest bölgelere yönelmektedirler.

Türkiye'de serbest bölgeler, 24 Ocak Kararları'yla uygulamaya başlanılan ihracata yönelik politikalar çerçevesinde ciddi olarak ele alınmaya başlanmıştır. Ülkemizin uluslararası pazarlardan daha çok pay alması, teknoloji ağırlıklı üretime geçilmesi ve bunların sonucunda uluslararası arenada rekabet gücünü artırarak ekonominin daha da büyümesine önemli ölçüde katkıda bulunacak olan serbest bölgeler uygulamalarının çok önce yapılmamış olmasının önemli kayıp olduğunu düşünmekte ve geç kalırsa bile, şimdiye kadar ülkemizin çeşitli yerlerinde serbest bölgelerin kurulması olumlu bir adım olarak değerlendirmekteyiz. Bunların bir kesiti olarak ele aldığımız Ege Serbest Bölgesi'nin kuruluşundan bugüne kadar olan hızlı gelişimi dikkat çekmektedir.

Ege Serbest Bölgesi henüz yüzde 100 doluluk oranına ulaşmamış olmakla birlikte, şimdiye kadar olan faaliyetlerinin alım-satım ve üretim yönlü

(*) Bu bilgiler ESBAŞ'tan temin edilmiştir.

Ege Serbest Bölgesi

olduğu görülmüştür. Alım-satım faaliyetinde bulunan firmaların karlılıkları ölçüsünde üretim alanlarına kayacağı düşünülmektedir. Böylece, bölge çevresinde yan sanayinin gelişeceği ve teknoloji transferinin de sağlanabileceği umulmaktadır.

Kuruluşundan itibaren bölgeye çektiği yabancı sermaye ve üretimde yaratılan katma değer yüksek olmasından, ülkemizin başarılı bir serbest bölgesi haline gelen Ege Serbest Bölgesi'nin bu başarısının artırılabilmesinin, öncelikle ülkemizdeki politik ve ekonomik istikrarsızlığın giderilmesiyle sağlanabileceğini düşünmekteyiz.

Diğer taraftan, bölgenin yerli ve yabancı firmalara çeşitli yollarla en iyi şekilde tanıtılmasına daha fazla önem verilmelidir. Ayrıca, bölge içinde gerçekleştirilecek projelerin kurucu-işletici ESBAŞ tarafından değerlendirilerek, uygun bulunanların iç veya dış kaynaklı uzun vadeli kredilerle finanse edilmesinin, bölgede faaliyette bulunmayı düşünen diğer firmaları olumlu yönde etkileyerek, Ege Serbest Bölgesi'nin Türkiye'deki serbest bölgeler içinde önemini daha da artıracakı beklenmektedir.

ABSTRACT

The Free Zones, which were established in certain regions of the country and in which regulations and limitations applied on external trade are regarded invalid either partly or completely, have recently played an important role in the world trade volume.

In our country, there had been efforts to establish free trade zones until 1980s but remained unsuccessful. With the law passed in 1985, 13 free zones were established.

Aegean Free Zone, whose activities were started aiming at attracting investments based on high technology, was founded in Gazimir-İzmir. Its founder and manager is ESBAŞ and 96% of its substructure finance belongs to foreign capital. In this zone, which will have a one-billion-dollar trade volume and a 36.000-people-employment when it totally starts its activities, 3.550 people have been employed and a 1.429.659.000-dollar trade volume has been realized so far.

Tablo 2

Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri (.000 ABD\$)

BÖLGELER	1988-1990	%(*)	1991	%(*)	1992	%(*)	1993	%(*)	1994	%(*)	1995	%(*)	1996	%(*)	1997	%(*)
MERSİN	542.762	92	420.354	86	414.641	66	543.148	53	927.740	47	1.400.038	47	1.650.132	45	1.792.600	3
ANTALYA	43.914	7	14.781	3	30.428	5	62.750	6	88.955	5	175.960	6	141.174	4	180.592	
EGE	82	0.1	28.124	6	55.832	9	227.653	22	453.030	23	704.059	24	912.886	25	1.429.659	2
İSTANBUL-AHL	1.584	0.9	27.948	5	121.789	19	173.742	17	444.915	22	437.938	15	510.333	14	866.232	1
TRABZON					4.878	1	13.616	2	44.112	3	148.764	5	119.318	3	96.196	
İSTANBUL-DERİ											92.871	3	295.861	8	1.127.785	2
DOĞU ANADOLU													3.083	0.6	1.001	0
MARDİN													1.433	0.4	13.808	
MENEMEN (***)																
SAMSUN (****)																
TOPLAM	588.342	100	491.207	100	627.568	100	1.020.910	100	1.958.752	100	2.959.629	100	3.634.221	100	5.507.874	100

(*) Toplam içindeki yüzde payları göstermektedir. Tarafımızdan hesaplanmıştır.

(**) 1997 yılının ilk altı ayına göre 1998 yılının ilk altı ayındaki yüzde artıştır.

(***) Mart ayından itibaren.

(****) Mayıs ayından itibaren.

Kaynak : **Türkiye Serbest Bölgeleri (Kasım-1997)**, DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu, Ankara, s.4; **Türkiye Serbest Bölgeleri (Haziran-1998)**, DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu, Ankara, s. 5.

KAYNAKÇA

- ALPAR, Cem (1985), *Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler*, Dost Kitabevi Ya., No.29, Ankara: Olgaç Matbaası.
- BALKIR, Canan (1993), *Serbest Bölgeler: İhracata Yönelik Politikada Önemli Bir Araç*, ESİAD Egevizyon Ekonomi Dosyası No. 4, İzmir.
- DPT (Temmuz-1985), *Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No.3*, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Ankara.
- DPT (Ekim-1985), *Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No.1*, Serbest Bölgeler Başkanlığı, Ankara.
- ERDOĞAN, Engin (1985), *Serbest Bölgeler ve Türkiye'de Bir Model Denemesi*, Anadolu Üniversitesi Ya., No. 110, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Matbaası.
- ERKAN, Hüsnü ve Rezan TATLIDİL (1990), *Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi*, TOBB Ya., No. 175, Ankara: Semih Ofset Matbaacılık.
- ESBAŞ Bülteni (Eylül-1998)*, Y.6, S.11, İzmir.
- GÜNER, Sedat (1995), *Serbest Bölgeler*, İzmir.
- İTO (1983), *Serbest Bölge*, Ekonomik Yayınlar Dizisi No.14, İstanbul.
- KARLUK, S. Rıdvan (Kasım-1991), *Uluslararası Ekonomi*, B.3, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Serbest Bölgeler Kanunu (6.6.1985)*, 3218 Sayılı Kanun.
- Serbest Bölgeler Mevzuatı (Mart-1993)*, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Ya. No. 1, Ankara.
- Serbest Bölgeler Mevzuatı (Aralık-1996)*, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Ya., B. 4, Ankara.
- Türkiye Serbest Bölgeleri (Kasım-1997)*, DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu, Ankara.
- Türkiye Serbest Bölgeleri (Haziran-1998)*, DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu, Ankara.
- WEPZA (May-1997), *International Directory Of Export Processing Zones And Free Trade Zones*, A Publication Of The Flagstaff Institute, Third Edition.